

Nr 86.

Av herr **Palmstierna** om skrivelse till Kungl. Maj:t i fråga om visst uppdrag till de s. k. trustsakkunniga.

Vid 1910 och 1911 års riksdagar väckte jag i huvudsak likalydande motioner, vari efter en utförlig framställning om trustväsendets insteg i Sverige och genomgripande betydelse för näringslivet inom ett samhälle, vilket byggt sin grund på den fria konkurrensen som »all frihets ursprung», hemställdes *dels* om en undersökning angående inom landet befintliga karteller och truster, i syfte att kunskap må erhållas om deras antal, beskaffenhet och arbetssätt m. m., *dels* om förslag varigenom möjlighet beredes att vinna kontinuerlig översikt av kartell- och trustväsendets utveckling och verksamhet i Sverige. I sistnämnda avseende förordades upprättandet av en särskild trustinspektion.

Med anledning av denna framställning och andra kammarens beslut i ärendet tillkallade Kungl. Maj:t den 22 december 1911 sakkunnige med uppdrag att inom nämnda departement verkställa utredning angående förekomsten inom landet av truster och karteller, deras inverkan på landets ekonomiska liv och framför allt på prisbildningen. Sakkunniges huvuduppgift undansköts emellertid för andra uppdrag, vilka omedelbart skulle utföras, nämligen utarbetande av förslag till ändrade bestämmelser angående skatt och tull å socker samt de anordningar i övrigt, vartill nyss nämnda utredning, i vad den komme att beröra sockertrusten, må föranleda. Resultatet av detta arbete blev Kungl. Maj:ts proposition nr 35 och nr 43 vid 1913 års riksdag. Därefter upptogs till behandling frågan om åtgärder till hämmande och kontroll av fondbörsspel, angående vilket ett förslag avgavs den 1 juli 1914 och detta är nu föremål för slutlig

Bihang till riksdagens protokoll 1917. 4 saml. 39 häft. (Nr 86.)

behandling av tillkallade sakkunnige, bland vilka tvänne av trustsakkunnige.

Under de första årens arbete trängdes huvuduppgiften sålunda åt sidan av andra uppdrag, men en grundläggande planläggning av själva trustutredningen och samlande av betydligt material hade likväl försiggått, då världskriget utbröt och sakkunniges arbetskrafter måste ägnas åt andra, omedelbart trängande angelägenheter, varjämte det icke ansågs lämpligt att under rådande oroliga situation ingå uti förhandlingar med näringslivets män angående förhållanden, vilka väsentligen hänföra sig till normala tider. När dessa återkomma torde sakkunniges arbete i denna del emellertid fortsättas.

Det är med hänsyn därtill följande framställning göres.

Såsom av ordalagen uti trustsakkunniges uppdrag framgår, är detta i hög grad begränsat. Det avser endast konstaterandet av vissa allmänna fakta, men icke bemyndigande att framkomma med förslag till åtgärder av administrativt slag eller av lagstiftnings natur för stävjande av uppenbara missförhållanden, vilka stå i samband med trustväsendet. Sakkunniges arbete kommer härigenom mer att bli en vetenskaplig belysning av ett betydelsefullt ämne än en praktisk verksamhet utmynnande i förslag, vilka klargöra det allmännas ställning till trustspörsmålet. Tiden rider emellertid fort på detta fält och det synes nu icke längre kunna undanskjutas att det allmänna har intressen att bevaka, vilka det icke kan uraktlåta att själv gå i författning om. Eljest uppstå allvarliga svårigheter.

Insikten härom tränger sig fram och det dröjde icke länge förrän trustsakkunnige genom en remiss den 8 aug. 1912 från finansdepartementet med anledning av Sveriges minuthandlares riksförbunds skrivelse rörande Standard Oil — petroleumtrustens — framfart i Skandinavien bragtes inför praktiska uppgifter att lösa. Riksdagens andra kammare har också, under betonande av den »fara för landet», som här förelåg, åren 1913 och 1916, i förlitande på att denna sak låg hos trustsakkunniga, avstått från att till Kungl. Maj:t göra framställning i saken, eljest hade detta sannolikt skett. Emellertid förhåller det sig så, att med nämnda remiss aldrig följt något uppdrag att inkomma med förslag i ärendet, och sådant har också uteblivit, ehuru ett ingående studium av saken företogs.

Det visar sig sålunda, att behovet av praktiskt ingripande föreligger, och det begäres även från näringslivets sida, men det allmänna tvekar.

Nu har under krisen en inre konsolidering av omfattande slag skett inom det ekonomiska livet. Koncentrationsprocessen har utomordentligt påskyndats, och vi utgå från denna tid med i åtskilliga avseenden ändrad ekonomisk struktur. Denna allmänna företeelse manar till att icke låta onödig tid förgå, utan att samhället gör sig rustat att möta kommande händelser.

Men förutom denna allmänna synpunkt ha i speciella avseenden händelser förekommit, vilka uppfordra det allmänna att med allvar ta itu med företeelser, vilkas samhällliga betydelse krisförhållandena ställt i full dager. Det är åtskillig exemplifiering, som här kunde företagas, men jag skall begränsa framställningen till tvänne markanta fall, varav det ena främst angår staten, det andra kommunerna. Jag åsyftar *socker* och *mjölkrusterna*.

Genom statsmaktens egna åtgärder och uppoffringar från konsumenternas sida, har en *sockerindustri*, vilken förmår tillgodose hela landets behov, möjliggjorts och det skydd den av enskilda skapade industrin åtnjutit, har medverkat till dess utomordentliga konsolidering och slutliga monopolställning å den inhemska marknaden. Vi ha kommit därhän, att Sverige ifråga om sitt förseende med socker i lugna som oroliga tider är beroende av en enda väldig trust, på vars förutseende och allmänanda landet har att lita. Trusten har visserligen icke formellt, men i realiteten blivit ett betydelsefullt organ i det svenska samhällets förvaltning, vars behöriga fungerande är av vital betydelse för riket.

Redan under freden sattes denna trust på prov och de torde vara få, vilka ej om dess förhållande till den svenska allmänheten och betsockerproduktionen bildat sig den av erfarenheten grundade meningen att företaget till följd av sin egenskap av enskilt affärsbolag har profitten såsom sitt enda syfte. De förhandlingar med statsmakterna, vilka tidigare ägt rum, ha även ådagalagt det motsatsförhållande, denna viktiga gren av samhällets förvaltning kommit uti till statens organ.

Men om redan förut olägenheten av att ett företag av denna natur ligger helt i enskilda händer framträtt, så har vådan av detta förhållande under krisen blivit i hög grad inskräpt.

Under samtliga de tre sista åren har trusten begärt och, i förliktande på dess uppgifter, har statsmakten även lämnat tillstånd att exportera socker utan erläggande av skatt. Första året kom någon dylik icke till stånd, emedan Tyskland upphävde sitt exportförbud, eljes hade Sverige med all sannolikhet redan tidigare, än som skedde, fört ut

socker från landet. Andra året upprepades ansökan, nu understruken av en antydan om att, därest export ej finge ske, »blev det sannolikt nödvändigt att inskränka 1916 års vitbetsodling». Tillika begärdes att utförseln skulle kunna få äga rum även till annat land än Norge och, att döma av dåvarande situation, torde man härmed ha avsett Tyskland. Medgivandet gavs och enligt förordningen den 1 april 1915 fick 35,000 ton exporteras. Härav gingo även c:a 15,000 ton ur landet.

Till 1916 års riksdag inkommo vederbörande med framställning om ytterligare export. Visserligen var 1915 års betskörd ej lika god som 1914 års, — 25,000 ton mindre råsocker hade utvunnits av betskörden — och bolaget ömförmälde att »under någon del av året svårigheter skulle kunna uppstå att förse konsumtionen med tillräcklig kvantitet socker», varför »bolaget, för att i sin mån medverka till undanröjdandet av denna risk, ämnade importera råsocker att hållas i reserv för den inhemska marknaden». Motsvarande kvantitet raffinad begärde man få exportera.

Det må nu i senare händelsers ljus kunna sägas, att denna bolagets politik varit i hög grad lättsinnig. Vi tala om nödvändigheten av en förrådshushållning inom landet för att hålla riket berett för svårigheter under orostider, men samtidigt företar sig ett av de samhällseliga organ, som disponerar över ett av de viktigaste förråden, att länsa detta så att import blir behöfvlig. Genom ett oklokt indirekt tillkännagivande i förväg att man eventuellt sänder varan till den ena av de kämpande maktgrupperna, ger man den andra ett skäl att hindra den för landet nödiga importen. Riksdagen, som icke bör blanda sig uti statsförvaltningen, utan har att lita på Kungl. Maj:ts uppgifter, bär i denna sak intet ansvar, utan detta måste anses ligga hos bolaget och däruti att Kungl. Maj:t icke haft det kontinuerliga samband med detta att något säkert omdöme angående läget ej förefanns.

Bolaget tillsåg i främsta rummet sitt eget intresse. Under många år hade det hållit lager i reserv såsom stridsmedel för att säkert behärska marknaden emot befintlig konkurrens från andra företag. Senare har detta lagers befintlighet varit dess styrka under uppgörelser med betodlarna och väl även avsetts för att undvika en tillfällig kostsam import. Nu blev frestelsen för stark att göra vinst på den utländska marknaden och sockerlagret lättades med den för svenska konsumenter bedröfvliga följd, vi dagligen erfara. Börsen inregistrerade snart den

förbättring sockerbolagets ställning ansågs utvisa genom en stegring av aktievärdet med c:a 13 kr.

Senaste styrelseberättelse tecknar också bättre resultat än på många år. Man kunde öka utdelningen med en procent och göra stora avskrivningar och avsättningar. Detta oaktat har, som bekant, framställning gjorts om högre sockerpris och det ehuru staten gav exportträtt mot villkor att ingen prisökning därav följde.

Det må vara sant att icke endast misshushållningen med vår sockerförvaltning förekommit utan även en stark ökning av konsumtionen frambringat nuvarande situation, men detta får icke undanskymma det ofrånkomliga faktum att hade icke sockerbolaget fört sin från samhällets synpunkt beklagliga politik, skulle läget nu ha varit ett helt annat än det är.

Hade representanter för staten funnits i bolagets ledning och revision skulle, dels marknadsläget lättare kunnat följas och trustens uppgifter säkert kontrolleras, dels okloka uttalanden, vilka besvära vår handelspolitik, ha undvikits, dels befintligheten av erforderligt sockerlager alltid kunnat övervakas och statens ingripande i olika avseenden i tid påyrkas.

Socketrusten har vuxit ut från att vara ett enskilt bolag, styrt av vinstintresset till att bli ett samhällsorgan, vilket lider av den abnormiteten, att det uteslutande tjänar enskilda, icke staten. Detta förhållande bör ändras och rätteligen skulle staten själv övertaga socketrusten, men i varje fall bör genom lagstiftning så ordnas, att staten får behörigt inflytande å dess styrelse och representeras i bolagsrevisionen.

Knappast något har under dyrtiden vållat så många bekymmer i huvudstaden som *mjölckfrågan*. Sedan juli 1914 ha huvudstadens invånare nödgats underkasta sig ej mindre än fyra särskilda höjningar av minutpriset å mjölk och tidvis har sådan knapphet varit rådande att arbetarhustrur med talrik barnskara hemma dag efter dag under förtvivlan fått konstatera att ingen väntan i kön vid försäljningsstället hjälpt.

Myndigheterna ha naturligtvis ägnat ytterlig omsorg åt denna angelägenhet. Det framtida släktets väl hänger ju i väsentlig mån på att barnen icke undandragas den viktiga näring, mjölken ger. Olika medel ha också försökts att åstadkomma drägligare förhållanden. Redan flera år före krigsutbrottet var saken på tal och en kommitté avgav 30 maj

1910 till Stockholms stadsfullmäktige ett utlåtande med förslag till vittomfattande åtgärder, såsom upprättandet av ett kommunalt mejeri. Denna framställning föranledde stadsfullmäktige år 1912 att för ytterligare utredning tillsätta en särskild beredning och ett förslag uppgjordes av denna varjämte underhandlingar upptogos med det förnämsta mjölkförsäljningsbolaget i Stockholm, plats för ett kommunalt mejeri utsågs och grunddragen av en organisation för mjölkdistribution inom samhället uppgjordes.

Då kommo emellertid andra krafter i rörelse. Den s. k. mjölk-trusten — Lantmännens mjölkförsäljningsförening u. p. a., vilken på grund av den graderade rösträtt, som användes, behärskas av de större godsägarna — blev bildad. Trusten tog själv den för det kommunala mejeriet avsedda platsen och begagnade sig av beredningens förslag för erövring av monopol över mjölktilförseln till huvudstaden.

Under krisen visade det sig snart vad det betydde, att huvudstaden för sitt behov av mjölk var beroende av en mäktig trust. När mjölkpriset hotade att stiga, gjorde man från stadens livsmedelsnämnd allt som var möjligt för att själv uppgöra om mjölktilförsel. Ombud bereste trakten utmed tjänliga järnvägslinjer. Det visade sig även att avsevärda partier, c:a 12 à 15,000 liter om dagen, hade kunnat tillföras huvudstaden för ett pris som med 3 öre understeg trustens, avtal voro i det närmaste färdiga, då av förklarlig anledning uppgörelsen hindrades. Kommunen stod faktiskt maktlös.

Detsamma var förhållandet med enskilda handlande inom huvudstaden. Det visade sig att trusten fått sådant välde över marknaden, att om någon handlande sökte hålla sig oberoende och underbjuda trusten, riskerade han att förlora sina producenter. Dessa köptes ut, när kontraktstiden var till ända. Mer än en har fått erfarenhet härom under det sista året. De ha knäckts av trustens makt. Och det är icke endast inom huvudstaden eller städerna omkring dylikt företages. Trusten försmår icke att även i fråga om småsamhällen på landsbygden tillse, att inga avvikelser från dess prispolitik sker inom den vida rayon, trusten anser sig böra behärska.

Vid förhandlingar om mjölkpriset — och dylika ha upprepade gånger förts — har det visat sig hur svårt det allmänna har att komma till sin rätt, då en enda och mäktig sammanslutning, vilken har ett fast monopol, möter såsom motsidans representant. Konsumenterna äro säkerligen fullt benägna att ge lantmannen, vad han behöver, för sina omkostnader

jämte behörig vinst och det visas ej heller svårigheter från dennes sida att meddela konsumentrepresentanter uppgifter om produktionskostnaderna. Men annorlunda förhåller det sig med mellanhanden — distributören. Denne undviker helst att ge besked. Härmed försvåras naturligtvis varje uppgörelse, emedan erforderliga data icke stå till buds.

Men det mest betänkliga är likväl att monopolställningen med den allra största lätthet kan missbrukas och att även beträffande varan mjölk, trustpolitikens vanliga metoder komma i användning. Utan ringaste svårighet kan konstlad mjölkbrist framkallas i syfte att få till stånd en mjölkprisstegring. Med det inflytande mjölktrusten har över mejerierna, behövs det endast telefonorder för att ordna kontingenteringen av mjölk, ost och smör på sådant sätt att nödig effekt vinnes. Till huvudstadens livsmedelsnämnd lämnade upplysningar tyda ävenledes på att detta tillvägagångssätt måhända icke är trusten främmande.

Det är en högst allvarlig angelägenhet att ett stort samhälle på detta sätt, utan ringaste möjlighet att kunna bilda motvärn, ligger blottställd för den prispolitik, en trust finner lämpligt utöva beträffande en vara som är oundgänglig för medborgarna och deras barnskaror. Det är en sund samhällsbevarande gärning att söka få en ändring härutinnan till stånd, och det är en dylik som från kommunala representanter begäres av statsmakten.

Inom Stockholms stadsfullmäktige gjordes även under 1916 av medlemmar från samtliga partier framställning i detta syfte, som tillstyrktes av beredningsutskottet, och vid ärendets behandling i plenum visade sig likaledes, ehuru förslaget föll med en rösts majoritet, att man från högern såväl som från vänsterpartierna fann situationen omöjlig.

Det, som närmast kräves, är att ge kommunen erforderliga maktmedel, varigenom den blir likavärdig i förhandlingshänseende som trustsammanslutningen. Nu kan den ju endast framföra platoniska vädjanden. Kommunen bör *dels* få rätt att ensam bestämma över handeln med mjölk inom sitt område, *dels* efter medgivande av Kungl. Maj:ts befallningshavande i fråga om monopolföretag, av vilka samhället är beroende, få rätt att kontrollera företagets affärsförvaltning.

I detta sammanhang bör anföras, att nu gällande maximiprislag gifvit Konungens befallningshavande rätt att efter anmälan av vissa kommunala myndigheter meddela föreskrift, »som må vara ägnad att motverka oskäligen prisstegring eller att ordna tillförsel, saluhållande eller förbrukning av vara». Denna formulering är visserligen svårtillämplig

på nyss berörda område, men visar likväl, att det allmänna, när allvarliga tider äro inne, icke ryggas att ge den makt åt myndigheterna, som samhället behöver. Men också för normala tider kan dylikt vara nödvändigt då enskilda sammanslutningar bli det allmänna övermäktiga.

Med det anförda avses icke att någon lex in casu bör tillkomma för de nämnda företagen, ehuru detta kan vara nog så påkallat. Dessa ha endast tagits såsom typer och motsvarigheter på andra områden saknas icke. Det är för den skull skäl i att de af Kungl. Maj:t för trustfrågans utredning tillkallade sakkunnige få taga hela spørsmålet till enhetlig behandling.

På grund härav hemställes, att Riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla,

att Kungl. Maj:t ville lämna de s. k. trustsakkunniga i uppdrag att verkställa utredning och framlägga förslag till de åtgärder, vilka befinnas erforderliga för att, i de fall, då viktiga samhällsintressen beröras, gentemot monopolföretag samhällets krav må kunna bevakas.

Stockholm den 16 januari 1917.

Erik Palmstierna.